

DOI: <https://doi.org/10.32782/2521-666X/2023-82-4>
УДК 330.313:631

Степаненко С.В.

кандидат економічних наук, докторант,
Державний біотехнологічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6132-328X>

Stepanenko Serhii

State Biotechnological University

ВИКОРИСТАННЯ ТА ВІДТВОРЕННЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНОГО БІЗНЕСУ ЗА УМОВ ІНКЛЮЗИВНОЇ ЕКОНОМІКИ

USE AND REPRODUCTION OF THE RESOURCE POTENTIAL OF AGRICULTURAL BUSINESS UNDER THE CONDITIONS OF AN INCLUSIVE ECONOMY

Загострення глобальних проблем існування людства призвело до швидкої і кардинальної зміни ціннісних орієнтирів та стратегічних пріоритетів подальшого розвитку світових економік. На зміну і доповнення домінуючих комерційних концепцій управління бізнесом прийшли концепції соціально-екологічної та економічної справедливості, рівності та доступу до економічних благ. Однією з домінуючих за таких реалій стала концепція інклюзивного розвитку, принципи якої спрямовані на подолання розривів і нерівностей у рівнях якості життя населення. Вирішальна роль при цьому відводиться аграрному сектору. У статті досліджено ключові пріоритети інклюзивного аграрного бізнесу, його характеристики та засади. Проведено огляд літературних джерел, присвячених питанню інклюзивності розвитку сільського господарства і сільських територій. У авторській варіації доповнено сукупність основних принципів інклюзивного аграрного бізнесу. Окреслено ландшафт основних завдань використання ресурсного потенціалу агробізнесу за умов інклюзивної аграрної економіки. Проведено аналіз стану, обсягів та вартості ресурсного потенціалу агробізнесу України за умов довоєнного часу. Результати досліджень показали наявність значних проблем формування ресурсного потенціалу агросфери у частині людських ресурсів, основних засобів та нематеріальних активів. Незважаючи на це, результати продемонстрували інвестиційну привабливість агросектору та високі показники рентабельності агробізнесу. Все це підтвердило тезу про наявність значного потенціалу забезпечення майбутнього економічного зростання галузі на засадах інклюзивного розвитку. Неодмінною передумовою реалізації даної мети має стати остаточне зупинення військової агресії в Україні.

Ключові слова: сільське господарство, агропотенціал, ресурси, сталий розвиток, сільські території, агроекономіка.

The aggravation of the global problems of humanity's existence has led to a rapid and radical change in value orientations and strategic priorities for the further development of world economies. The concepts of socio-ecological and economic justice, equality, and access to financial benefits have replaced and supplemented the dominant commercial business management concepts. The idea of inclusive development has become one of the main ones among such concepts. Its principles aim to overcome gaps and inequalities in the population's quality of life. The agricultural sector plays a decisive role in this. The article investigates the inclusive agricultural business's key priorities, characteristics, and principles. A review of literary sources was carried out devoted to the issue of inclusiveness in the development of agriculture and rural areas. The author's variation supplemented the fundamental principles of inclusive agrarian business. The landscape of the main tasks of using the resource potential of agribusiness under the conditions of an inclusive rural economy is determined. An analysis of the state, volumes, and value of the resource potential of agribusiness of Ukraine under pre-war conditions was carried out. The research results showed significant problems in the formation of the resource potential of the agricultural sector in terms of human resources, fixed assets, and intangible assets. Despite this, the results demonstrated the agrarian sector's investment attractiveness and agribusiness's high profitability. The thesis confirmed a significant potential for ensuring the future economic growth of the agricultural industry based on inclusive development. The critical strategic principle of managing the resource potential of inclusive farm businesses should be a compromise and an optimal combination of commercial business initiatives with a high level of social responsibility for agricultural producers. The final cessation of the military conflict on the territory of Ukraine should become a mandatory prerequisite for realizing this goal. The prospects for further scientific research in this context are the assessment of the dependence of the effectiveness of the use of the resource potential of agricultural business entities depending on the degree of implementation of the inclusive principles of its development in practical activities.

Key words: agriculture, agricultural potential, resources, sustainable development, rural areas, agricultural economy.

Постановка проблеми. Перехід на інклюзивні засади соціально-економічного розвитку у аграрній сфері передбачає рівність і справедливість у можливостях розвитку аграрного бізнесу і сільських територій. Інклюзивний агробізнес сприятиме досягненню цілей сталого розвитку та підвищення рівня добробуту населення країни. Виконання цих завдань потребує обґрунтування нових підходів до управління та використання ресурсного потенціалу аграрних бізнес-суб'єктів. Інклюзивний агробізнес розглядається як важливий інструмент подолання бідності та розвитку сільських регіонів [1]. За дослідженнями FAO, інклюзивний аграрний бізнес є способом вирішити глобальні проблеми рівня життя населення та забезпечити глобальну продовольчу безпеку [2]. Інклюзивний аграрний бізнес України – це елемент стратегічного потенціалу забезпечення добробуту населення країни та подальшого розвитку євроінтеграційних зв'язків. Досягнення цих цілей та імплементація інклюзивних бізнес-моделей у практику сучасного агроменеджменту вимагають раціонального підходу до управління ресурсним потенціалом аграрної сфери, обсяг, кількість та якість якого визначають масштаби розвитку інклюзивної агроєкономіки. Інклюзивні підходи до формування, використання та відтворення агресурсного потенціалу є першим етапом побудови нових бізнес-моделей розвитку аграрного виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання інклюзивного розвитку аграрного сектору України є надзвичайно актуальними в останні роки та привертають увагу багатьох відомих науковців-аграрників. Стратегічна значимість сільського господарства для економіки країни зумовила постійний науково-практичний пошук концепцій, підходів до його розвитку та опрацювання прикладного інструментарію їх реалізації у господарській діяльності аграрних бізнес-структур. Вагомий внесок у дослідження інклюзивних засад розвитку вітчизняного агросектору зробили: Андрійчук В., Бородіна О., Геєць В., Гудзь О., Ігнатенко М., Красноручський О., Лузан Ю., Лупенко Ю., Малік М., Мармуль Л., Месель-Веселяк В., Пугачов М., Саблук П., Шпикуляк О., Юрчишин В. та інші. Проте, виклики і загрози, які сьогодні мають місце у практиці агроменеджменту, зокрема, спричинені наслідками військової агресії проти України, вимагають проведення подальшого наукового пошуку у частині інклюзивних підходів до відновлення й використання ресурсного потенціалу агросфери.

Метою статті є аналіз ресурсного потенціалу аграрного бізнесу України за умов трансформаційного переходу до інклюзивних принципів господарювання.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні аграрному сектору економіки України притаманні чисельні

проблеми, пов'язані з використанням виробничих ресурсів. Зокрема, традиційно гострими є проблеми використання трудових ресурсів, нарощування інтелектуального капіталу агросфери та забезпечення високого рівня соціального сільського населення. За часів незалежності України гостро також постала проблема збереження якісних параметрів земель сільськогосподарського призначення та відновлення потенціалу родючості сільгоспугідь. Комерційні пріоритети і прагнення агробізнесу призвели до появи проблеми надмірного застосування хімічних засобів і речовин у процесі виробництва сільськогосподарської продукції, що змінює природну генетичну структуру біологічних організмів та потенційно формує загрози для безпеки харчування населення. Під загрозою втрати біорізноманіття опинилась також галузь тваринництва України. Ці проблеми носять масштабний стратегічний характер та потребують комплексного підходу до інклюзивного відтворення ресурсного потенціалу вітчизняного агросектору.

Бородіна О.М. серед пріоритетів інклюзивної аграрної економіки у сфері використання агресурсного потенціалу відокремлює наступні: необхідна кількість гідних робочих місць для всіх категорій сільського населення; підвищення рівня заробітної плати та якості життя сільського населення; зменшення частки персоналу, який працює за мінімальну оплату праці; переробка більшої половини відходів сільського господарства; скорочення рівня безробіття [3]. Khumarova N. та Tiutiunyk N. цей перелік доповнюють наступними положеннями: створення кліматично стійких систем виробництва; менеджмент якості земель; планування землекористування; моніторинг і паспортизація сільгоспугідь [4]. У сукупності, ці аспекти мають бути спрямовані на підвищення рівня стійкості агровиробничих систем, рівний та справедливий доступ до агресурсів, інфраструктури збереження та на підвищення ефективності управління ресурсним потенціалом на засадах сталого розвитку.

На думку Ігнатенка М.М. та Левасвої Л.Ю., для виконання даних завдань інклюзивна агроєкономіка має мати у своєму розпорядженні дієві інструменти і мотиватори для стимулювання й активізації інклюзивних бізнес-процесів [5]. Науковці ННЦ ІАЕ зауважують, що домінантами розвитку інклюзивного аграрного бізнесу мають стати соціальна справедливість та соціальна відповідальність підприємництва на селі [6].

Інклюзивний агробізнес передбачає здатність усіх учасників вживати позитивних заходів для підтримки та покращення екологічної стійкості екосистем через: доступність природних і виробничих ресурсів для кожного агровиробника, можливість повторного використання та переробки ресурсів, доступ до інфраструктури енергозбереження та покращення житла, захист природного середовища.

Chamberlain W. розглядає інклюзивний аграрний бізнес як структуру та відповідні інструменти інтеграції дрібних сільськогосподарських виробників у комерційні виробничо-збутові ланцюги. Повністю погоджуючись з раціональністю даного твердження, вважаємо його неповним за своєю змістовною сутністю [7]. Створення інклюзивних постачальницьких та виробничо-збутових ланцюгів є основним елементом механізму інклюзивного розвитку аграрного бізнесу. Разом з тим, інклюзивні ланцюги – це важливий, але не єдиний компонент такого механізму. Крім інтеграційних зав'язків у архітектурі механізму інклюзивного агробізнесу, на наш погляд, має бути присутня соціальна відповідальність сільськогосподарських виробників; розуміння, сприйняття та імплементація у практичну діяльність цілей сталого розвитку; інклюзивні інструменти формування, використання та відновлення агроресурсного потенціалу; інноваційні та фінансові інструменти, які дозволятимуть сільськогосподарським виробникам досягати цілей сталого розвитку.

Міжнародна фінансова корпорація (IFC) класифікує аграрні структури як «інклюзивні» за певних умов їхньої діяльності, наприклад, отримання встановленої частки продукції з певних територій, реалізація соціальних програм навчання мешканців сільських районів або інших програм соціальної підтримки, участь у екологічних проектах тощо [8]. Як результат, інклюзивні агровиробники мають можливість фінансової підтримки з боку IFC. Такий підхід є цілком слушним для вітчизняної практики аграрного управління та підтримки розвитку сільських територій. Як доповнення, переліку критеріїв «інклюзивності» для агроструктур доцільним, на наш погляд, може слугувати критерій інклюзивного використання агроресурсного потенціалу.

Серед основних принципів інклюзивного аграрного бізнесу вчені називають: справедливість, включення, рівність, доступність до ресурсів, капіталу і ринків [9], участь та залучення до основних агропродовольчих процесів, поєднання комерційних і некомерційних ініціатив, мотивація та соціально-екологічна корисність [10]. Погоджуючись з зазначеним переліком, вважаємо доцільним доповнити його склад у сукупності наступних додаткових принципів:

- управління соціально-екологічними компромісами у аграрному бізнесі;
- відсутність соціальної диференціації та фрагментації;
- запобігання погіршенню природно-ресурсного потенціалу агросфери, зокрема, земель сільськогосподарського призначення;
- забезпечення рівного та справедливого доступу агровиробників до всіх компонентів ресурсного потенціалу;

– використання інструментарію інклюзивних агровиробничих ланцюгів постачання ресурсів;

– соціально-екологічні пріоритети у спектрі досягнення цілей і завдань управління аграрних бізнес-структур;

– стратегічна орієнтація на цілі і завдання сталого розвитку у частині формування, використання, збереження та відновлення агроресурсного потенціалу;

– поєднання бізнес-ініціатив із високим рівнем соціальної відповідальності аграрного бізнесу у частині формування, використання та збереження ресурсного потенціалу;

– дотримання засад екологічної, біологічної, соціально-культурної різноманітності та багатофункціональності при використанні агроресурсного потенціалу.

Використання ресурсного потенціалу агробізнесу за умов інклюзивної економіки передбачає наступні ключові завдання:

1) збільшення кількості робочих місць на селі та ліквідація інклюзивних розривів між рівнем оплати праці, доходами та умовами життя мешканців сільських територій і місць;

2) раціональне використання сільськогосподарських угідь на засадах сталості, збереження родючості ґрунтів та її якісних і кількісних характеристик для майбутніх поколінь;

3) збереження біорізноманіття тваринного світу;

4) використання енерго- та ресурсозберігаючих технологій виробництва сільськогосподарської продукції, толерантних до навколишнього екосередовища; збільшення частки відновлювальних джерел енергії;

5) відповідальне відношення до генофонду біологічних активів, високий рівень відповідальності при використанні ГМО у рослинництві і тваринництві;

6) раціональне використання хімічних засобів захисту біологічних активів, препаратів інтенсифікації росту біологічних організмів, ветеринарних препаратів тощо.

Умови сьогодення формують надзвичай складні обставини для імплементації інклюзивних механізмів управління ресурсним потенціалом аграрного бізнесу України. Так, за оцінками Міністерства аграрної політики та продовольства України аграрний сектор зазнав значних втрат через війну. Площа ріллі зменшилась на 1,9 млн га, багаторічних насаджень – на 9,0 тис га. Близько 1 млн га площі потребують діагностики наявності вибухонебезпечних предметів. Істотні втрати у частині ресурсного потенціалу зазнала галузь тваринництва: втрати продуктивного поголів'я оцінюються у 15-20% [11]. Незважаючи на це, аграрний сектор виявився одним з найбільш стабільних видів економічної діяльності, який продовжив функціонувати за умов війни у країні. Потенціал сталості характеризує наявність

виняткових ознак аграрного бізнесу для майбутнього відновлення та досягнення завдань розвитку на інклюзивних засадах. Складні умови війни зумовлюють об'єктивні труднощі економіко-статистичної оцінки поточного стану агресурсного потенціалу, у зв'язку з чим його вартісна оцінка представлена за результатами 2021 року (табл. 1).

Як показали проведені дослідження, аграрний сектор України у довоєнний період мав потужний ресурсний потенціал. Разом з тим, якісні і кількісні характеристики складових агресурсного потенціалу визначаються негативними трендами погіршення. Складним є стан із забезпеченням агросфери трудовими ресурсами. Кількість трудового населення сільських територій має чіткий загрозливий тренд скорочення, незважаючи на зростання середнього розміру заробітної плати. Однією з основних причин такого становища є істотні інклюзивні розриви рівня оплати праці і доходів сільського і міського населення, а також умови життя населення сільської місцевості. Проблемою для майбутнього агробізнесу України постає високий рівень розораності сільгоспугідь – близько 80%. Вкрай негативним тенденціями характеризується також матеріально-технічна складова агресурсного потенціалу, у тій частині, що представлена основними засобами та можливістю їх відновлення. Низьку питому вагу у структурі ресурсного потенціалу агросфери займають нематеріальні активи, які за умов активної цифровізації суспільного життя, відіграватимуть провідну роль. Гострою проблемою для ресурсного потенціалу аграрного сектору залишається питання втрати біорізноманіття тваринницького світу.

Незважаючи на такі несприятливі структурні і змістовні зрушення у агресурсному потенціалі, агробізнес залишається досить привабливим для інвесторів та прибутковим з позицій рентабельності

капіталу і використаних ресурсів. Декілька останніх років поспіль аграрний бізнес України є одним з найбільш рентабельних видів економічної діяльності за фактичного досягнутого рівня у 2021 р. 17,5%.

Результати досліджень свідчать про наявність потужного потенціалу вітчизняного аграрного бізнесу, який може бути значно масштабнішим за умов розв'язання існуючих проблем галузі в повоєнний період. Проте, досягнення даного завдання вже не може бути повністю вирішене за традиційних підходів до управління господарською діяльністю. Глобальна економіка активно змінюється, перетворюється на соціально- та екоорієнтовану, змінює пріоритети та стратегічні принципи функціонування. У зв'язку з цим, забезпечення подальшого конкурентоспроможного розвитку вітчизняного аграрного бізнесу можливе лише на принципах, які сьогодні домінують у європейській економічній площині та будуть базовими для майбутніх поколінь. Такими принципами постають засади інклюзивного зростання та сталого розвитку. Український агробізнес має всі передумови для здобуття гідного місця на європейському та світовому ринках за умови одночасного забезпечення високого рівня якості життя населення країни. Одним з дієвих інструментів для досягнення даної мети може стати інклюзивне економічне зростання аграрного сектору.

Висновки. Інклюзивний агробізнес за сучасних умов можна розглядати як дієвий інструмент досягнення глобальних та національних цілей сталого розвитку. Організація нових інклюзивних бізнес-моделей аграрного виробництва передбачає наявність та ефективне використання агресурсного потенціалу. Формування, використання та відтворення ресурсного потенціалу агробізнесу на принципах інклюзивності передбачає необхідність системного підходу, відповідно до якого всі види ресурсів будуть

Таблиця 1

Довоєнний ресурсний потенціал аграрного бізнесу України

Індикатори	2010 р.	2015 р.	2018 р.	2020 р.	2021 р.
Площа с.-г. угідь, га	41,6	41,5	41,3	41,3	41,3
Відсоток розораності с.-г. земель, %	78,1	78,4	79,1	79,5	80,1
Чисельність трудового населення сільських територій, тис осіб	8585	7912	7707	7387	7282
Чисельність найманого персоналу галузі, тис осіб	647,3	502,7	481,4	445,4	-
Заробітна плата працівників галузі за місяць, грн.	1472	3309	7557	9734	12287
Вартість основних засобів, млн грн	22448	205575	399256	460475	-
Коефіцієнт оновлення основних засобів, %	23,8	19,6	13,9	11,3	-
Вартість оборотних активів, млн грн.	89372	514625	654181	711124	-
Вартість нематеріальних активів, млн грн.	517	5118	12856	18779	-
Збереження біорізноманіття, тис гол. ВРХ	4494,4	3750,3	3332,9	2874,0	2644
Капітальні інвестиції галузі, млн грн	11311	29310	65059	50189	48080
Рівень рентабельності аграрного бізнесу, %	17,5	30,4	18,3	18,6	17,5

Джерело: складено автором за даними [12; 13]

використовуватись із пріоритетом вирішення актуальних для агросфери та сільських територій питань соціального, економічного та екологічного характеру. Врахування цих пріоритетів формує потенціал майбутньої сталості вітчизняного сільського господарства. Ключовим стратегічним принципом управління ресурсним потенціалом інклюзивного аграрного бізнесу має стати компроміс та оптимальне поєднання комерційних бізнес-ініціатив із високим рівнем соціальної відповідальності агровиробників. Оцінка довоєнного складу і вартості компонентів агроресурсного потенціалу країни показала наявність проблемних аспектів у формуванні таких його елементів, як: людський капітал, зношеність осно-

вних засобів, втрата біорізноманіття тваринного світу. Після повномасштабного вторгнення проблеми погіршення якості земель сільськогосподарського призначення доповнилися кількісними втратами агроресурсного потенціалу. Разом з тим, незважаючи на певні негативні тренди, сільське господарство за останні роки демонструє високий рівень сталості, рентабельності бізнесу та зберігає відносну інвестиційну привабливість. Перспективами подальших наукових досліджень у даному контексті постає оцінка залежності результативності використання ресурсного потенціалу аграрних бізнес-суб'єктів залежно від ступеня імплементації інклюзивних засад його розвитку у практичну діяльність.

Список літератури:

1. Schoneveld, G.C. Transforming food systems through inclusive agribusiness. *World Development*. 2022. Vol. 158. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2022.105970>
2. Supporting Responsible Investments in Agriculture and Food Systems (RAI). URL: <https://www.fao.org/in-action/responsible-agricultural-investments/our-work/inclusive-business-models/en/>
3. Інклюзивний сільський розвиток в Україні : монографія / за ред. д-ра екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України Бородіної О.М.; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». Київ, 2020. 257 с. URL: <http://ief.org.ua/docs/mg/330.pdf>
4. Khumarova N., Tiutiunyk H. Methodological basis of inclusiveness of natural resources management in the context of agricultural land use. *Economic Innovations*. 2019. No. 21(72). P. 171–181.
5. Ігнатенко М.М., Леваєва Л.Ю. Інклюзивний розвиток агропродовольчих холдингів і корпорацій: напрями і можливості. *Агросвіт*. 2021. № 7-8. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/7-8_2021/2.pdf
6. Шпикуляк О.Г., Ігнатенко М.М., Швець А.А. Концептуальні оцінки реалізації засад інклюзивного розвитку сільських територій за участі агрохолдингових інтегрованих формувань. *Економіка АПК*. 2021. № 3. С. 97–103.
7. Chamberlain W. Inclusive businesses in agriculture: Defining the concept and its complex and evolving partnership structures in the field. *Land Use Policy*. 2019. Vol. 83. P. 308–322
8. International Financial Corporation. Private sector solutions to ending poverty. 2020. URL: https://www.ifc.org/wps/wcm/connect/Topics_Ext_Content/IFC_External_Corporate_Site/Inclusive+Business
9. Krysovatyu A., Zvarych I., Brodovska O., Shevchenko I., Krasnorutskyy O. Development of Inclusive Economy as the Basis of Economic Growth of the Global Economy. *TEM Journal*. 2023. Vol. 12. Issue 2. P. 936–947. DOI: <https://doi.org/10.18421/TEM122-40>
10. Крюкова І.О., Степаненко С.В. Ефективність вітчизняного агробізнесу бізнесу у призмі пріоритетів сталого розвитку. *Агросвіт*. 2022. № 9-10. С. 3–12. URL: <http://www.agrosvit.info/?op=1&z=3598&i=0>
11. Аграрний сектор економіки: підсумки 2022 та прогноз на 2023 рік. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ahrarynyu-sektor-ekonomiky-pidsumky-2022-ta-prohnoz-na-2023-rik>
12. Сільське господарство. 2021 : стат зб. Київ, 2021. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
13. Діяльність суб'єктів господарювання. 2020 : стат зб. Київ, 2020. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

References:

1. Schoneveld G.C. (2022) Transforming food systems through inclusive agribusiness. *World Development*, vol. 158. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2022.105970>
2. Supporting Responsible Investments in Agriculture and Food Systems (RAI). Available at: <https://www.fao.org/in-action/responsible-agricultural-investments/our-work/inclusive-business-models/en/>
3. Borodina O.M. (2020) Inklusyivnyi silskyi rozvytok v Ukraini [Inclusive rural development in Ukraine], 257 p. Available at: <http://ief.org.ua/docs/mg/330.pdf>
4. Khumarova N., Tiutiunyk H. (2019) Methodological basis of inclusiveness of natural resources management in the context of agricultural land use. *Economic Innovations*, no. 21(72), pp. 171–181.
5. Ihnatenko M.M., Levaieva L.Iu. (2021) Inklusyivnyi rozvytok ahroprodovolchyykh kholdynhiv i korporatsii: napriamy i mozhlyvosti [Inclusive development of agro-food holdings and corporations: directions and opportunities]. *Ahrosvit*, no. 7-8. Available at: http://www.agrosvit.info/pdf/7-8_2021/2.pdf
6. Shpykuliak O.H., Ihnatenko M.M., Shvets A.A. (2021) Kontseptualni otsinky realizatsii zasad inkluzyvnoho rozvytku silskykh terytorii za uchasti ahrokholdynhovykh intehrovanykh formuvan [Conceptual assessments of the implementation of the principles of inclusive development of rural areas with the participation of agricultural holding integrated formations]. *Ekonomika APK*, no. 3, pp. 97–103.

7. Chamberlain W. (2019) Inclusive businesses in agriculture: Defining the concept and its complex and evolving partnership structures in the field. *Land Use Policy*, no. 83, pp. 308–322.
8. International Financial Corporation (2020) Private sector solutions to ending poverty. Available at: https://www.ifc.org/wps/wcm/connect/Topics_Ext_Content/IFC_External_Corporate_Site/Inclusive+Business
9. Krysovaty A., Zvarych I., Brodovska O., Shevchenko I., Krasnorutsky, O. (2023) Development of Inclusive Economy as the Basis of Economic Growth of the Global Economy. *TEM Journal*, vol. 12, issue 2, pp. 936–947. DOI: <https://doi.org/10.18421/TEM122-40>
10. Kryukova I.O. Stepanenko S.V. (2022) Efektyvnist vitchyznianoho ahrobiznesu biznesu u pryvnykh priorytetiv staloho rozvytku. *Ahrosvit*, no. 9-10, pp. 3–12. Available at: <http://www.agrosvit.info/?op=1&z=3598&i=0>
11. Ahrarnyi sektor ekonomiky: pidsumky 2022 ta prohnoz na 2023 rik [The agricultural sector of the economy: the results of 2022 and the forecast for 2023]. Available at: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ahraryy-sektor-ekonomiky-pidsumky-2022-ta-prohnoz-na-2023-rik>
12. Silske hospodarstvo. 2021 (2021) [Agriculture. 2021]: stat zb. Kyiv. Available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
13. Diialnist subiektiv hospodariuvannia. 2020 (2020) [Activities of business entities]: stat zb. Kyiv. Available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/>